

14 дәріс. БАҚ-тың бұқаралық аудиториямен байланысы, технологиялары.

Демократиялық қоғамға ұмтылған Қазақстан билігі мен қоғам арасында да байланыс орнатудың жаңа замандық үлгісі өмірге батыл еніп келеді. Оның нәтижесі биліктің халыққа жақындай түсуі, әр азаматтың көкейіндегі мұң-мұқтажын айқындау мүддесінен туындаса, ал халық барынша қоғамның қажетті бөлігі ретінде өзін бір табан болса да билікке жақындай түсуін сезіне алады.

Автор 2007 жылдың 19-қаңтарында қазақтілді және орыстілді жастар арасында фокус-топтық сауалнамалар жүргізген болатын. Бұл әлеуметтік топтар арасындағы пікірсайыс «Қазақстандағы саяси коммуникация мәселелері» тақырыбына арналды.

Фокус-топтық сұхбат барысында басты тақырыптар білім беру, ұлттық идея, жастарды қолдау және ынталандыру, елдегі этносаяси ахуал, саяси ақпараттың объективтілігі мәселелері аясында өрбіді. Төменде осы сұхбат барысында қозғалған ең басты мәселелерді атап өтсек:

1. Қазіргі кезде білім беру мәселесіне көңіл бөлу қажет. ХХІ ғ. білімділердің сайысқа түсетін ғасыры. Ел ретінде, «қазақ» ретінде, Қазақстан ретінде сақтайтын, есте жүретін нәрсе – ұлттық идея, идеологияға көңіл бөлу қажет. Мысалға, жастар арасында ұлттық идея туралы сөз қозғасақ, бұл мәселе қазіргі кезде көнерген деп жауап қатуы да мүмкін. Бұл мәселе неден туындап отыр: Саясатқа араласатын ба едіңіз деген сұрақтан туындап жатыр. Қатысушының ойынша, алдымен экономикаға өзгеріс алып келу, сосын ұлттық идея, идеология мәселесіне көңіл бөлу қажет. Ұлттық идеяға бармас бұрын тіл мәселесін шешіп алу қажет, білім мәселесін қарастыру керек.

2. Жалпы, Қазақстанда талантты жастар көп. Оған дәлел, мектеп қабырғасында, жоғары оқу орындарындағы олимпиадалардан байқауға болады. Яғни өзіміздегі жақсы білімді, талантты жастарды азамат ретінде өз халқының азаматы ретінде тәрбиелеуіміз қажет. Еліміздің ертеңі – біз. Сол саясатта жастарға арналған сұрақтарды шешу қажет.

3. Қазақстан көп ұлтты мемлекет, көпдінді мемлекет болып орнығып келеді. Егер тек қазақ ұлты ғана өмір сүріп, өзге ұлттарды өз мемлекеттеріне шығарып салатын болсақ, онда бізді «националистер» деп атауы мүмкін. Сол үшін де біздің қоғамдық барлық ұлттың мүддесін ескеретін ортақ мүдделер қажет. Ұлттық идея қажет. Ал егер «Болашақ» бағдарламасына келетін болсақ, онда оқып жатқан жастарға ұлттық идеяны насихаттау керек. Қазір ХХІ ғасыр – ақпарат ғасыры. Сол ақпарат арқылы насихаттау қажет. Ол насихат ашық түрде өткізілуі мүмкін. Ақпарат дегенде журналистердің ахуалын айтуға болады. Оларға еркіндік қажет. Құқықтары заңмен қорғалуы тиіс.

4. Қазақ жері – қазақтардікі. Қазақтар ұлт, ал өзге ұлттар полиэтникалық ұлыстар мен этникалық топтар. Біздің зиялық ауым соңғы кездері Америкаға еліктеуде. Бірақ онда нағыз ұлт қайсы, иесі кім екенін айтуға қиналамыз. Бізге өз тарихымыз қажет. Бізге өз ұлтымыз болып ғана дамуға болады.

5. Егер жастар ертең Парламент сайлауына түседі деген мәселеге келсек. Мен біріншіден, өзіме жақын санайтын Бекболат Тілеухан ағамызды айтар едім. Кешегі ақынды халық сайлап отыр емес пе: Маған оның сөздері әсер еткен болатын. Болашақты айтатын балаң, жастарды бесіктен тәрбиелеуіміз қажет. Тарих, ел, жер, дін деген мәселе қазақ ұлтында биік тұруы қажет. Бірігіп жасаған дұрыс болады. Жұмыла көтерген жүк жеңіл болады. Біздің жастарымыз рухани мықты болуы керек.

6. Ақпарат – БАҚ-тың қолында. Қоғамдық пікірді қалыптастыруда, саяси шешім қабылдауда БАҚ-тың қызметі өте жоғары. Мысалы, өзімізде, Оңтүстік аймақтарда өзбектердің кинолары, әншілерінің өнерлерін тұрғындар жатқа біледі десек болады. Бұдан не қорытынды шығаруға болады? Бізге де қазақ халқына өзіміздің менталитке арнап мультфильмдерімізді, киноларымызды шығаруға, тер төгу қажет. Насихатсыз өзімізге керек дінімізді, тілімізді осылай жеткізу сенімдірек болар еді. Мектеп табалдырығынан бастап насихаттау керек.

Автордың фокус-топтық зерттеулерінде *БАҚ-тағы цензура, бизнес, саясаттың бірі-бірімен арақатынасын айқындауға бағыттайтын* сұрауларға жауап іздеу болды. Осынау қарым-қатынастардың демократиялық қоғам жолындағы Қазақстандағы саяси коммуникациялық процеске ықпалы топтық пікірсайыстың мәнділігін айқындады.

7. Енді қазір бизнес пен саясат бірге қалыптасып келеді. Ұлттық компания болып, мемлекеттік компания болып саясат арқылы өз бизнестерін алып жүруге болады. Мысалы, құмар ойындары бар мекемелерді ауыстыру жөнінде батыл айтатын болдық. Парламент депутаттары ол мәселені 1-2 жылдан кейін қарастырамыз деген ұсыныс білдіріп, нәтижесінде барлық құмар ойындары қала шетіне ауыстырылды. Демек саясат та бизнес әсер етеді.

8. Менің ойымша, әрбір телеарнада жаңалықтар берілгенде оның объективлігі ерекше назарда болса. Фокус-топтық зерттеуге қатысушы жастар қоғамдағы саяси өзгерістер мен оқиғаларға бейтарап қарамастан, өздерінің көзқарастырын білдіре отырып, сыни ойларын білдірді.

Қоғамдық пікірді айқындауда авторлық зерттеулердің келесі бағыты бойынша мақсатты топ арасында сұхбат жүргізілді. Сарапшыларға ұсынылған алғашқы сұрақ еліміздегі және жаһандық деңгейдегі саяси хабарлардың сипаты мен қазақстандық электрондық БАҚ-тың жаңалықтар қызметін басқа елдердікімен салыстырғанда қандай деңгейде екендігі туралы

«ҚазАқпарат» Ұлттық компаниясының саяси шолушысы Д. Сейсенбаев:

Өзге елдерде болып, олардағы электронды БАҚ-тың жұмысын көзбен көрмегендіктен салыстыра алмаймын. Десек те, «Рейтер», «Ассошейтед пресс» сынды агенттіктердің жұмысынан хабарым бар. Кейбіреулері жерге құлаған метеорит туралы ол көрінген сәттен және жерге соқтығысқан кезге дейін 2 хабар жіберіп үлгерген. Бұндай жылдамдықпен салыстырғанда біздің агенттіктер мен радио-телевидение үшін жылдамдық қажет секілді.

ҚР Президентінің жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының жетекші ғылыми қызметкері Нұрлан Сейдін:

Еліміздегі және жаһандық деңгейдегі саяси хабарлар өзіне тән ерекшеліктері және өз деңгейі бар. Қазақстан елдің дамуына қатысты бірнеше бағытта маңызды реформалар жүргізуде, сол себепті елде болып жатқан оң өзгерістер, реформаларды жүргізудегі кедергілер мен қоғамның жаңаруындағы маңызды мәселелерді маман ретінде қадағалап отыру және осы үрдістерге қатысты жасалған тұжырымдарды тыңдау өте қызықты.

«Мәдениет майданы» Қоғамдық бірлестігінің Бас директоры Е. Имбергенов:

Жұмыс бабымен электронды ақпарат құралдарындағы жаңалықтармен жұмыс істеуге тура келеді, яғни Интернеттегі жаңалықтар. Біздегі жаңалықтар сайты саяси боямаланған әрі ақпаратты дайын күйінде аламыз. Бул сайттардың негізінен саяси реңкі басым келеді. Әр елдің өз ақпарат саясаты бар. Мысалы, ағылшындық, америкалық, ресейлік және т.б. Ол елдерде бұл нарық анағұрлым дамыған. Электронды жаңалықтар саны өте көп. Ресейде болып өткен оқиғаларды объективті бағалай алатын электронды ақпарат құралдары бар. Ондағы сайттардың 50% астамында ақпараттардың 70-80% объективті болғандықтан оларды біздегі ақпаратпен салыстыруға, сараптауға тура келеді. Егер мен ресейлік сайттардан ақпарат алсам, онда 80% объективті деп санауға болады. Бізде жағдай керісінше. Билік не оппозициялық сарында болып келеді. Ол сайттардан ақпарат алу үшін мәліметтерді салыстырып отыру керек. Егер де сол оқиға ішінде өзім аралассам, онда проблема қиындай түседі. Өйткені саяси боямаланбаған ақпаратты алу өте қиын. Баспасөзді айтпағанның өзінде, электронды БАҚ-та объективті болғанымен, минимум боямаланған жаңалықтар алуға болады.

Қазақстандағы бұқаралық ақпарат құралдарының саяси ақпарат таратудағы, жариялаудағы орнын қалайша бағалайсыз сұрағына сарапшылардың жауаптарында пікірлердің қиыспауы мен әр алуан келуі де олардың қоғамда ұстанған саяси позицияларынан деуге болады.

«Басқасы-басқа, бірақ біздің БАҚ саяси хабарларды «кәсіби» түрде жасайды. Оған өзің қалай сеніп қалғаныңды білмей қаласың»,- деп жауап қатады журналист Д. Сейсенбаев. Ал саяси зерттеу институтының қызметкері Н. Сейдіннің: «Қазақстандағы бұқаралық ақпарат құралдарының саяси ақпарат таратуағы, жариялаудағы орнын ерекше бағалаймын. Қазақстан өтпелі кезенді бастан кешіріп отырған мемлекет, көп нәрсе жаңа-жаңа қалыптасып келеді. Сол себептен бүгінгі күннің ерекшеліктері мен талаптарын ескерсек, қарқыны жаман емес»,-деп жауап қатуында оның позициясының ұстамдылығы мен пікір салиқалығы және оптимистік сенім басым келеді.

Жас саясаткерлер арасында өткір ойлары мен сыни көзқарастарымен ерекшеленіп жүрген қоғамдық ұйым өкілі Е. Ембергеновтің «Биліктің төртінші бұтағы саналатын бұқаралық ақпарат құралдары біз өмір сүріп жатқан авторитарлық режимді ескерсек, шын мәнінде бұқаралық ақпарат құралдары билік бақылауында, тарапында. Әрине, оппозициялық сипаттағы санаулы баспасөзді атауға болады. Оларды тіпті есепке алуға да келмейді. Газет, журнал, теле және радиолардың көпшілігі мемлекет бақылауында болғандықтан, негізінде ақпаратты жариялауда сол билікке тиімді позицияны ұстанады. Бұл саяси боямаланған ақпараттар әр қашан билікке тиімді болады деп ойлаймын. Міне, біздің елдегі жағдай шын мәнінде осындай. Бұл шындығында басқару формасына байланысты. Әрине сөз бостандығы мен цензура мәселесін шатастыруға болмайды. Сөз бостандығын бергенмен адам құқы мәселелері туындайды. Режим қандай болса, оның салдары да сондай болмақ»,-деген пікірі оппоненттеріне қарағанда қарама-қайшылығымен ерекшеледі.

Еліміздегі билік, саяси институттары, саяси партиялар, қоғамдық қозғалыстар мен бұқара арасындағы байланыс сарапшыларға ұсынылған сұрақтар ішінде ең қызу талқыға түскені.

Журналист Д. Сейсенбаевтың: «Билік пен саяси партияның қатынасы бір деңгейде болса, қоғамдық қозғалыстар мен бұқара олардан төмен жатқандай әсер қалдырады. Арасындағы үйлесім жетіспейді. Қоғамдық қозғалыстар өз деңгейіндегі бұқара үшін ғана қызмет етсе, билік саяси партия алдында ғана жауапты секілді»,-деген көзқарасы саяси қызметкер Н. Сейдіннің: «Еліміздегі билік, саяси институттары, саяси партиялар, қоғамдық қозғалыстар мен бұқара арасындағы байланыс әлі де тығыз емес. Бұқара халықпен байланыс көп жағдайда сайлау және т.б. науқандар барысында жалпы сипат алғанымен әлі жүйелілік жоқ»,-деген тұжырымымен астарласып жатыр. Екі азаматтың да көзқарастары бойынша елдегі билік пен бұқараның, арадағы аралық топтардың қызметтерін жандандыратын реттеуші жүйенің қажеттігі мен үйлестіруші механизмнің жетілдірілуін айғақтайды.

Ал қоғамдық өкіл Е. Ембергенов аталған институттар өзара байланыста екендігі даусыз әрі елдегі тәуелсіздікті айқындайды атап өтеді. Сарапшының пікірі былай жалғасады. Дегенмен азаматтық қоғамды айқындайтын тәуелсіздікке жете қойған жоқ. Шешімді өздері шығара алатындай дәрежеге жеткен жоқ. Саяси институттар өзара тығыз байланыста деуге болады. Қазақстанның саяси партияларының бірігуі саяси партиялар алаңқайындағы үлкен өзгерістерге әкелді. Яғни үлкен монолиттер пайда бола бастады. Дегенмен, менің ойымша, бұл саясатта көпекөрнеулік сияқты. Авторитарлық режимнің сипаты неде? Ол өзін қоршаған орта алдында ақталғысы келеді. Мысалы, Қазақстан имиджі жобасын айтуға болады. Бұл абсолютті дұрыс жүзеге асқан жоба деуге келеді. Мысалы, Швейцария дегенде нақты сағат уақыты, бейтарап аймақ пен банк еске оралады. Ал Қазақстан дегенде Байқоңыр, мұнай қатарласа жүретіні белгілі. Міне, осының өзі де жеткілікті. Сосын Қазақстанның Еуроқауіпсіздік одағына төрағалық етуі. Шын мәнінде, Қазақстан демократиялық тұрғыдан алғанда дамушы ел екендігін таныта алатын жобалар бар. Алғашында бұқаралық ақпарат құралдарында «Қазсат» имидждік жоба деген пікірлер айтылып қалды. Шынында, нақты пайда әкелген жобаның бірі осы – «Қазсат» деп санаймын. Бұл нақты экономикалық жетістік. Қазақстанның космостық держава клубына енуде. Өте пайдалы функция. Өйткені қазіргі заманда ақпараттық технология дәуірінде

мұндай қадам маңызды саналмақ. Әзірге инновациялық бағыттағы өте қажет саналатын әрі санаулы деген жобаның бірі осы деп санаймын. Әлемнің жетекші елдерімен салыстырғанда әлі де біздің еліміздегі тұрғындар саны көп деуге келмейді. Қорды шоғарыландырып отыратын... Яғни экономикалық орнықты орнымызды табуымыз қажет. Бірақ бастысы ұмыт қалып та жататын жайлар кездеседі. Имидж жасау, яғни көріну үшін жасалып жатады. Біздің басты байлығымыз – адам деген ізгілік ойларын жасырмайды.

Сарапшы елдегі саяси партиялар жайын былайша сипаттайды. Бізде ресми түрде екі партия лагері қалыптасу үрдісі жүруде. Биліктегілердің бірлескен «Нұротан» партиясы мен Ж. Тұяқбайдың жалпыұлттық социал-демократиялық партиясы. Көптеген саясаттанушылар мен сарапшылар күнделікті жұмыста осы партиялардың қызметі жайында пікір айтып жатады. Әрі олар саяси партиялардың бірігуі көрер көзге ғана екендігін түсінеді. Ұсақ партиялар, тіпті оппозициялық партиялардың жеке бас қамын көздейтіні байқалып қалады. Тіркелген, тіпті тіркелмеген де партиялардың, биліктің не болмаса оппозициялық партиялардың басшылармен кездесу барысында олардың әр қайсысының өзіндік мүдделерін көздейтіндігін байқағаным. Осындай тенденцияның байқалып отырғаны шындық. Әрбір азамат партияның мақсаты неде дегенге билік үшін күрес дер еді. Саясаттанушы ретінде айтарым, саяси партиялардың стратегиясы мен көздеген мақсаты – билік. Партиялар қоғамдық ынталандыруға, жұмылдыруға қызмет етуі керек. Яғни олар азаматтық қоғам дамуына ықпал етуі тиіс. Олар жаңа тенденциялар енгізуі керек. Біздегі партиялар жеке басының билігі үшін және жеке мүдесі үшін құрылған. Біздің жүйенің өзі осылай құрылған.

Азаматтық қоғам болмай, дамымай, тіпті 40 партия құрылса да одан пайда болмайды. Бірақ бұны Президент билігінен деп санайтындармен келіспеймін. Мен өз басым Н. Назарбаевтың билігін қолдаймын. Билік басына кез келген уақытта сол дәуірдің талабына сай басшы келеді. Яғни Германияға кезінде билікке Гитлер келсе, Кеңестер Одағының басына Ленин, ал Италияға Муссолини, Үндістанға билікке халқын басқара алған Ганди және т.б. келді. Сондықтан қандай билік болмасын уақытының дәуірінің қажеттілігінен туындайды. Елбасына сын да айтылып жатады. Бірақ біз үшін тұрақтылықтың бірден бір кепілі – Н. Назарбаев болып қала бермек. Мәселенің төркіні экономикалық дамуға тікелей байланысты. Экономикалық проблемалардың шешімін таппастан, саяси шешім жайлы айту мүмкін де емес. Оның үстіне экономика қашан да саясаттан басым болған.

Қазақстан қоғамында ықпалды элита топтарының саяси өмірдегі позициялары мен алатын орындары ерекше. Сарапшыларға ұсынылған сұрақтары қатарында осы топтардың қоғамға тигізер ықпалымен қатар билік пен бұқара арасындағы байланыстарды реттеудегі ролі де маңызды саналады.

Д. Сейсенбаевтың айтуынша, бұл арада әлі де үйлесім аздық етсе, Н. Сейдіннің топшылауынша, Қазақстандағы элита топтары мен билік, элита топтары мен бұқара арасындағы байланыс, жоғарыда атап өткендей әр алуан, жүйелілік жоқ. Азғантай ғана элита билікке тұтастай тәуелді, оларды билік ұйырықша иіруде. Ал элита топтары мен бұқара арасындағы байланыста мүлде жоқтың қасы әр қайсысы өздерінше өмір сүруде. Болашақ жөніндегі көзқарастары да екі бөлек.

ҰЕҰ өкілі Е. Ембергенов авторитарлық режимде қашан да билікке ықпал ететін шағын топтардың болатыны анық деп санайды. Осы топтарды шартты түрде үшке бөлуге болады. Бірінші топта билік басындағыларды айтуға болады. Ол президент және саясат пен бизнестегі туыстары деуге болады. Екінші топтағыларда билік қатарындағылар. Олар президент қамқорында болып, тәрбиесін көрген, оқыған, қызметі өсіп, мансабы артқан азаматтар. Олардың қатарында И. Тасмағамбетов, бұрынғы Парламент сенатының спикері Н. Әбіқаев және т.б. атауға болады. Жоғарыда аталған саясаткерлерді алдыңғы қатардағылар деуге келеді. Олар елбасы маңындағы ең жақын да сенімді саясаткерлер. Келесі топтағылар - экономикалық жағынан тәуелсіз болса да билікке етене жақын. Машкевич тобы, яғни еуразиялық төрттік тобы. Бұл топтағылар президентке туыс та не

тағайындалған тұлғалар да болып келмейді. Өз бизнестері, бизнестегі табыстары есебінен экономикалық ықпалды тұлғалар. Қандай болмасын экономикалық саладағы саясатта өз позициялары бекем топ деуге болады. Қазір Президент экономикалық тұрғыдан алғанда қуатты да ықпалды негіз дайындауда. Мемлекеттік бюджеттен Ұлттық Қордың құрылуын айтуға болады. Яғни Парламенттің бұл қорды бақылау мүмкіндігі жоқ. Сонымен қатар, «Самұрық», «Қазына» сияқты тек Президентке ғана есеп беретін холдингтер құрылды. Келесі, Парламенттің министрлер кабинетін бақылай алуына мүмкіндіктер берілуі «Нұротан» партиясының Парламенттегі функциясын айқындаса керек.

Қазақстандық БАҚ нарығындағы медиа-холдингтердің пайда болуы қоғамымызға қызу дебатқа айналып, түрлі мамандар тарапынан кейде алаңдаушылық, кейде қоолдаушылық пікірлер айтылып жатқаны рас. Осы медиахолдингтер ақпараттық саясатқа не береді, не беруі тиіс деген сауалдың туындауы да заңды болса керек.

Журналист Д. Сейсенбаевтың пайымдауынша, холдингтер әлдебіреулердің қолындағы мықты қаруға айналып, өзге біреудің абыройы мен беделін жан-жақтан түсіру үшін жұмыс істейтін секілді. Ал Н. Сейдин өз көзқарасында қазақстандық БАҚ нарығындағы медиа-холдингтердің пайда болуы қоғамымызға берерінен келтіретін кедергілері көп деген позицияда. Медиахолдингтер сөз бостандығын шектейді, тәуелсіз БАҚ дамуын тежейді және бәсекелестік жоғалады, қоғамға белгілі бір топтың көзқарасын таңады, қаржы топтары арасындағы қарама-қайшылықтардан елде тұрақсыздыққа алып келуі мүмкін деген қауіпін жасырмайды.

Қазақстандағы БАҚ пен билік арасындағы қарым-қатынас деңгейін қалай бағалауға болады? Екеуара үйлесім – БАҚ көтерген мәселеге қатысты биліктің қимылдауынан көрінетінін ескерсек, қазіргі БАҚ-тың нәтижесіз істері ол үйлесімнің жоқтығын көрсетеді. Дей тұрсақ та, бұл бағытта оң өзгерістер бар секілді.

Саясаттанушы Н. Сейдиннің пікірінше, Қазақстандағы БАҚ пен билік арасындағы қарым-қатынас деңгейі аға мен інінің арасындағы қарым-қатынасына ұқсайды. Көп жағдайда елдегі БАҚ билікке тәуелді топтардың меншігінде және солардың сойылын соғуда. Тәуелсіз БАҚ бірен-саран және олардың қызметіне түрлі кедергілер ұйымдастырылуда.

Еліміздегі БАҚ-тың саяси оқиғаларда жариялаудағы объективтілік деңгейі саяси шолушы Д. Сейсенбаевтың сараптауынша, басылымның немесе электронды БАҚ-тың ұстанған позициясына қарай саяси оқиғалардың «объективтілігі» өзгеріп отырады дейді.

Ал саяси қызметкер Н. Сейдиннің позициясында бірқатар сындар айтылады және ол БАҚ-тың саяси оқиғаларда жариялаудағы объективтілік деңгейі әлі де төмендеу, жаңалықтарды немесе қандайда бір оқиғаны әр кім өзіне ыңғайлы форматта таратқанды және одан мүмкіндігінше пайда табуды көздейді деген ұстанымда.

Жастар ұйымының өкілі Е. Ембергенов ақпаратты дайын жаңалық, дайын шаблон түрінде алатынын атап өтті. Дегенмен объективті ақпарат беретін мерзімді басылымдар, Интернет сайттары аз болса да бар. Объективтілік деңгейі дегеннің өзі қызық мәселе. Журналист ақпарат бергенде қашан да өз ойын беруге тырысады. Артық жазылған бір сөздің өзі оқиғаның өңін өзгерте алады. Журналист қаншалықты ақпаратты объективті боямасыз жазғысы келгенімен, сол ақпаратты ойлау, қабылдау қабілетіне қарай жазады. Саяси көзқарас тұрғысынан алғанда саяси ақпараттың өзі объективті саналмайды. Саясатқа қатыссыз ақпарат, мысалы, криминал не спорт, сән немесе мәдениет жайлы ақпараттар боямасыз берілуі әбден мүмкін. Яғни бізде мықты идеология, тіпті де идеология жоқ деген көзқарасын білдіреді жас саясаткер.

Еліміздегі саяси сайлау процесіне БАҚ өкілі Д. Сейсенбаев аса сенбейтінін және көзбояушылық екендігін баса айтады. Сайлау үрдісінде біраз кемшіліктердің бары жасырын емес, бірақ біраз ауыз толтырып айтуға тұрарлық жетістіктерге қол жеткізгеніміз баршаға аян. 15 жылдан астам уақыт аралығында еліміздің дамуы үшін аса маңызды бірнеше сайлау өткізіп біраз тәжірибе жинақтадық, сайлауға қатысты заңдар да түзеліп келеді.

Саясаткер Е. Ембергеновтің ойынша, әділ сайлау болған емес. Мәселе оның қаншалықты қажеттігінде әрі ойынның сахнаның артында шешілуінде. Билікке келуі тиіс үміткерлер келуде. Олар кімдер және қалай басқарады? Азаматтық қоғам дамуы мен демократияның дамуы тұрғысынан алғанда әділ сайлау бірде бір рет өткен емес. Нәтижесінде бәрі де разы деп ойлаймын. Барлығы да қалағандарына қол жеткізді деуге болады.

Электронды сайлау жүйесіне сарапшылардың сенімі біркелкі емес. Мәселен, БАҚ өкілі Д. Сейсенбаев «жеке пікірім – сенбеймін», - деп жауап қатқан. Жас саясаткер Н. Сейдін бұл жүйенің қызметін дұрыс ұйымдастыра білсе, тиімді екендігіне сенімді. Оның ойынша, электронды сайлау жүйесі заман талабы, сондықтан зайырлы, бәсекеге қабілетті, инновациялық дамыған мемлекеттер қатарына қосылуда электронды сайлау жүйесін дамытуымыз қажет. Оны халыққа түсінікті етіп жеткізетін болса, одан тиімдісі жоқ.

ҰЕҰ өкілі Е. Ембергенов электронды сайлау жүйесінің тиімділігін әлемдік тәжірибе мысалында дәлелдейді. Еуропа елдері, тіпті Америкада да бұл жүйені қажет санамайды әрі демократиялық дамыған елдер саналатын елдерде қағаз бюллетендерін пайдалану өнімді әрі прогрессивті саналады дейді. Электронды дауыс беруді пайдалану жаңалық болып саналмайды әрі бүкіл әлемге Қазақстан дамыған ел және жаңа әдістеме – электронды сайлау жүйесін қолдануда деп таныту. Мәселен, электронды дауыс беру үшін жасалған «Сайлау» аппараты сайлауға бірнеше ай қалғанда Белорусияда жасалған. Әлемде прогрессивті түрде электронды сайлау жүйесін пайдаланылады деп атап көрсетілді. Бұл абсолютті объективті ақпарат деп санамаймын. Не үшін қажет болғанын түсінбеймін. Мәліметтер ағынын тудыру үшін деп ойлаймын.

Еліміздегі БАҚ-тағы саяси коммуникацияның тиімділігін арттыруда сарапшылар ұсынған кепілдемелер жоғарыда айтылған пікірлердің түйіндемесі ретінде санауға болады. Сарапшылар бірауыздан хабарлар жылдамдығын арттыру мен таратылатын ақпарат бен қарастырылатын мәселе объективті, өзекті және тың болуы шарт дегенге келіседі.

«Алдымен, жастарды қолдау керек. Олардың білім саласында жоғары деңгейге жетуі қажет әрі біздің қоғамдық бірлестік осы бағытта жұмыс істейді. Жастардың проблемасы қандай екені, қалай шешу керектігі бізге таныс. Мүмкіндігінше қоғамның басқа салаларына әсер ету серіппесі ретінде проблеманы қалай шешу керектігін ойластыруға болады», - деп сұхбатқа шақырылған жастармен жұмыс істейтін қоғамдық бірлестіктің өкілі Е. Ембергенов кепілдемелермен қатар біршама жастар саясатына өзіндік көзқарастарын білдіруді жөн санайды [259].

Сарапшылардың атап өткеніндей, билік пен бұқараның байланысы арасындағы әдістерді жетілдіру уақыт талабы. Бүгінде билік пен бұқара арасындағы байланыстардың Президент, Парламент, саяси партиялар, саяси қозғалыстар, саяси зерттеу, бұқаралық ақпарат құралдары сияқты институттар мен саяси сайлау, бүкілхалықтық референдум үдерістері сияқты аралық топтардың қызметін жетілдіру технологиялары мүлдем жаңа сипат алып отыр.

Сондай әдістердің бірі электронды байланыс болуы заңды да. Соңғы жылдары дамыған әлем елдерінің озық технологиялар саласындағы жетістіктері мен прогрессивті қадамдары билік пен қоғам арасындағы байланыстың жаңаша инновациялық форматтарын дүниеге әкелді. десек те билік тарапынан электронды демократия орнатудың көптеген проблемалары күн тәртібінде тұрады. Ал көне замандардан, Демокрит дәуірінен билікті қарапайым халықтың бақылай, қадағалай алуы жайлы демократиялық құндылықтар қашан да қай заманда болмасын шешімі табылмаған күрделі мәселе күйінде қалып отыр. Әлем елдерінде биліктің қоғаммен байланысында ең үздік үлгісі мынау дерліктей дайын моделі жоқ. Бұл әр елдің, әр ұлттың, әрбір халықтың мәдениетінің, салты-ғұрпы мен рухани құндылықтарының ерекшеліктеріне және олардың ешбір қайталанбас даралығынан туындаса керек.

Президент пен Парламенттің коммуникациялық стратегияларының сауатты да кәсіби түрде жүзеге асуы, бұқарамен байланыстағы тікелей байланыс көпірі – БАҚ-тың мүмкіндіктерін тиімді пайдалануы айқындалды. Елбасының журналистерге сұхбаты, бұқарамен Интернет-конференция арқылы байланысуы, Президенттің сайлау алдындағы тікелей эфирге шығуы, қазақстандық БАҚ-тардағы апталық шолулар мен басылымдардағы арнайы Парламентке арналған айдар мен беттердің болуы, электронды үкімет жобасының жүзеге асуы осыған дәлел.

БАҚ-тағы саяси ақпараттардың қоғамдық пікір, қоғамдық сананы қалыптастырудағы рөлі өте маңызды. Масс-медиа саяси ақпараттарды жариялап, таратқанда адам мүддесі, адамның рухани дүниесі, ізгілік пен шындық принциптері, өнегелік нормалары басты орында тұратындығын ұмытпауы тис.

Ақпараттардың алмағайып түсіп, қоғам өміріндегі оқиғаларды жария етуде биліктің мүддесіне немесе медиамагнаттар мен элиталық топтардың мүдделеріне төселіп төсеніп жастық болмастын шын да ақиқат ақпаратты тарата алатын БАҚ-тың болуы бұқара халықтың осынау ақпараттар ағынында саяси сауаты, саяси мәдениеті артуына, көкірек көзі ояу, ел тағдырына сергек қарайтын түйсік сезімдерінің жетілуіне сеп болары сөзсіз. Өкініштісі, ақпарат алаңында ірі медиахолдингтердің пайда болуы көбінде осы жағдаймен кереғар түсіп жататыны да рас. Бұл қазақстандық масс-медианың өмірінде орын алған шындыққа айналуда.

Нәтижесінде мынадай тұжырымдарды атауға болады.

Қазақстандық билік, БАҚ және бұқара арасындағы байланыстардың сипаты мен үрдістері әзірге даму үстінде екендігін, көпшілік жағдайда аталған институттар арасындағы үйлесімді жетілдіру механизмдерінің қажеттілігі аталады. Дегенмен өте көптеген этностар мен топтар, билік пен бұқара, партиялар мен қозғалыстар арасындағы күрделі саяси алаңқайда қашан да мүдделердің тең тоғыспасы анық.

Қазақстан қоғамындағы билік пен БАҚ арасындағы байланыс та елдегі саяси реформаларды модернизациялау жүзеге асуда. Яғни бұл билік пен БАҚ арасындағы байланыс жолдарының үздіксіз айналымда болатындығын айқындайды. Және де биліктің Президент, Парламент институттары, арасындағы саяси партиялар мен топтар, саяси элита мен күштер арасындағы осынау тынымсыз да үздіксіз, жылдам да кедергісіз байланыстарды жүзеге асыратын қуатты құрал – бұқаралық ақпарат құралдары болып қалмақ.